ID-264
C-2
5-12-2007

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

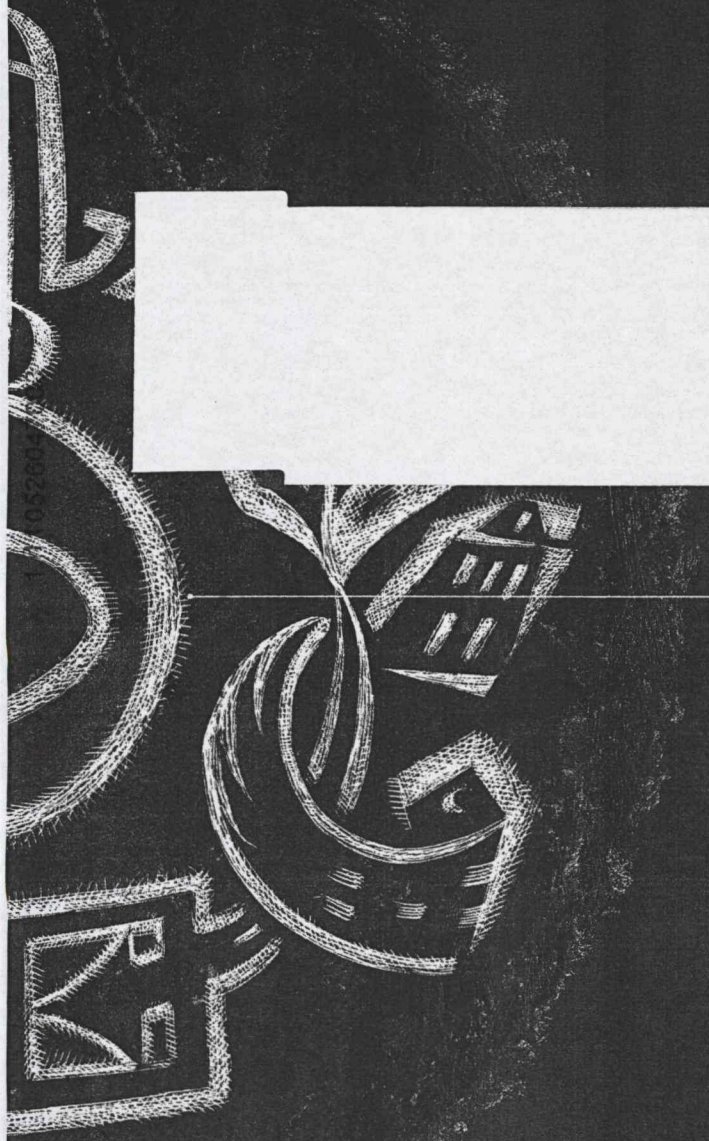

1 105204

1.110526047004

datum in procedure: **16 mei 2003**

datum aanwijzing: **5 december 2007**

errata:

TOELICHTING
bij het besluit tot aanwijzing van het
beschermde dorpsgezicht **Park Meerwijk,**
gemeente Bergen (Noord-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Bergen, Park Meerwijk

BERGEN, PARK MEERWIJK

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit om het dorpsgezicht Park Meerwijk in Bergen aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit die inventarisatie.

1.110526047005

1.110526047006

INLEIDING

Het villapark Park Meerwijk (zuid-west Bergen, 1917 - 1918), ontstaan op initiatief van een vooruitstrevende, kunstminnende tegelhandelaar, is te beschouwen als een manifest van een nieuwe architectuurstroming en daarmee uniek voor Nederland *(afb. 1)*. Niet de financiële exploïtatie was de drijfveer maar de architectuur, de uiterlijke vormgeving, waarbij de rol van de 'projectleider', de architect J.F. Staal en de opdrachtgever, Arnold Heystee, van doorslaggevende betekenis zijn geweest. De afzonderlijke villa's en twee-onder-een-kapwoningen zijn alle gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School, door de toonaangevende architecten van die tijd: Staal en zijn vrouw Margaret Kropholler, Kramer, La Croix en Blaauw. De verkaveling en in grote lijnen de parkaanleg werden door Staal bepaald. Het enige waar de architecten voor moesten waken, was dat in deze tijd van schaarste, de kosten, door te uitbundige decoratie, uit de hand zouden lopen. In de ontwikkelingsgeschiedenis van het villapark in Nederland, waarvan de hoogtijdagen lagen in de periode 1895-1914 is Meerwijk een laatbloeier, maar nooit eerder hadden architecten de kans gekregen samen, zonder overdreven bemoeienis van de opdrachtgever, een villapark naar eigen smaak in te richten.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING *(afb. 2)*

De opkomst van villaparken in Nederland, vooral in de periode 1895 - 1914, hangt samen met de groeiende financiële draagkracht van de middenklasse. Over het algemeen waren de villaparken commerciële projecten waaraan geen duidelijk vooropgezet plan ten grondslag lag. Uitgangspunt was het bestaande gebied, waarbij de diverse kavels naar de wensen van de opdrachtgevers bebouwd werden. In tegenstelling tot Meerwijk, gebeurde dat over het algemeen niet in één stijl, in één korte bouwperiode. Bergen was een geliefde locatie vanwege de goede verbinding met Amsterdam en de situering in een bosrijke omgeving op de grens van landbouwgronden en duinen.
Daarbij was Bergen sterk in opkomst als toeristische (Bergen aan Zee) en artistieke trekpleister. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat de zelf artistiek aangelegde tegelhandelaar A.M.A. (Arnold) Heystee in 1917 met de architect J.F. Staal, net als hijzelf lid van de kunstenaarssociëteit Architectura et Amicitia, het initiatief ontplooide op deze gewilde locatie een klein villapark te ontwikkelen. Staal behoorde tot een lichting vooruitstrevende, vernieuwende architecten en zou samen met de genoemde vier architecten die hij persoonlijk had aangezocht om mee te werken, gaan behoren tot de belangrijkste vertegenwoordigers van de Amsterdamse School, de stroming die mede door de aanleg van Park Meerwijk ook buiten de grenzen van de hoofdstad navolging zou vinden, met name in de landhuisbouw.

Dat de architecten veelal kozen voor expressief vormgegeven, rieten kappen sloot uitstekend aan op de wensen van de V.V.V., die om het karakter van het dorp te behouden, al in 1914 (niet bindende) ideeën ventileerde aangaande nieuwbouwplannen. Verlangd werd een landelijk type woning dat een harmonieus geheel met de omringende natuur en het intieme dorpskarakter zou vormen. De huizen mochten niet al te zeer aan de voorbijganger worden opgedrongen.

Uit kostenoverwegingen werden behalve enige vrijstaande villa's ook enkele twee-onder-een-kapwoningen en twee rijtjes van drie gebouwd. De parkaanleg, die in bepaalde mate gebonden was aan de architectonische invullingen en anderzijds niet veel meer was dan een voortzetting van de lokale vegetatie, was in eerste instantie door Staal ontworpen, maar de andere architecten waren vrij een eigen bijdrage te leveren.

In 1918 was het park volgens plan ingevuld, maar reeds in 1921 brandde de door Kramer ontworpen rij van drie woonhuizen tot de grond toe af. Vanaf de jaren zestig is in het park door een aantal nieuwe, niet passende invullingen en verbouwingen tot stand gekomen. De groenaanleg is verwaarloosd, dan wel gewijzigd.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER *(afb. 3, 4)*

Het terrein is te omschrijven als een rechthoek met een forse afschuining op de hoek (Studler van Surcklaan). Over de gehele breedte, daar waar het terrein de grootste afmetingen kent, loopt de Meerwijklaan, de enige openbare weg binnen de parkaanleg. Vanaf de Meerwijklaan is het park nog te ervaren als een eenheid waarbij tussen de diverse villa's zichtlijnen bestaan. De hoge hagen van sommige erfafscheidingen doen hieraan afbreuk. Het beekje dat de Meerwijklaan kruist en het, door M. Staal-Kropholler ontworpen, pittoreske bruggetje dragen bij aan het parkachtige karakter. Vanaf de buitenranden is

dat minder sterk herkenbaar vanwege de rechte, nieuwe, houten en ijzeren erfafscheidingen en het ontbreken van zichtassen. Wel leveren de ruime kavels en de beplanting een bijdrage aan het groene karakter van Park Meerwijk.
De parkaanleg valt niet te kwalificeren als landschappelijk of formeel: de combinatie van de rechte laan, het beekje en de gebogen paden in een aanleg waarbij architectuur en natuur samen zijn ontworpen zijn kenmerkend voor de stijl van de Amsterdamse School. Oorspronkelijk werd de begroeiing afgewisseld met open gazons en liep de tuinaanleg over de erfafscheidingen heen. Dit is door de nieuwe erfafscheidingen en verwaarlozing van de groenstructuur nog maar ten dele herkenbaar. De paden naar de, op regelmatige afstand van elkaar gelegen, woningen zijn gebogen en doodlopend.
De beplanting is zoals gebruikelijk bij villaparken, gebed in de omringende natuur. In dit geval betekent dat gemengd loof- en naaldhout met onder andere eik, beuk, hulst en berk.

Aan de west- en zuidranden van het park domineren monumentale bomenlanen, de oostzijde gaat over in de parkaanleg van een ander meer verdicht parkje en de noordzijde heeft aan de straatkant hoge hagen. De zuid- en westkant hebben in het wegprofiel aan de parkzijde geen stoepen.

Door de nieuwe invullingen en de gewijzigde groenaanleg is het oorspronkelijk karakter op onderdelen aangetast. Het ruimtelijk beeld wordt bepaald door de afzonderlijke objecten in een vrij dicht begroeide omgeving, waarbij de onderlinge relatie van de bebouwing onderling en de relatie tussen de bebouwing en de parkaanleg op diverse plaatsen nog intact is.
Ondanks de beeldverstorende elementen is nog steeds sprake van een ruimtelijke eenheid door de diverse, onderling sterk samenhangende, uitingen van de Amsterdamse Schoolstijl in parkaanleg en architectuur. De villa's en de twee-onder een-kapwoningen hebben overwegend twee bouwlagen onder met riet gedekte, expressief vormgegegeven kappen en zijn opgetrokken in hout en baksteen. Ook kleinere objecten als tuinhuisjes en de twee overgebleven bruggetjes van Kramer en die van Staal-Kropholler zijn vormgegeven in de stijl van de Amsterdamse School.

BEGRENZING VAN HET GEZICHT

De begrenzing van het te beschermen dorpsgezicht Park Meerwijk is weergegeven op bijgevoegde kaart MSP/27/02

Vanwege de oorspronkelijke ontstaansgeschiedenis, de onderlinge samenhang van de bebouwing in een ontworpen parkaanleg vormen de randen van het plan uit 1917 de omgrenzing van het te beschermen gebied, de precieze grens op de middenas van de omringende wegen: de Lijtweg, Studler van Surcklaan en de Meerweg. Aan de oostzijde wordt de begrenzing gevormd door de achtergrens van de kavels. De directe omgeving van Park Meerwijk is vergelijkbaar in bebouwingsmaat en groenaanleg, maar in bouwstijl minder eenduidig en door de mindere samenhang ook van minder hoge kwaliteit.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

De belangrijkste waarde van Park Meerwijk is gelegen in het feit dat het een uniek experiment betreft in de geschiedenis van de Nederlands villaparken door niet financiële exploitatie met winstoogmerk, maar de uiterlijke vormgeving -de stijl van de Amsterdamse School in architectuur en parkaanleg- als uitgangspunt te nemen. Van belang is de landschappelijke situering van de, op regelmatige afstand van elkaar gelegen villa's, in een open parkaanleg en het gebruik van streekeigen 'landelijke' materialen als riet en hout.

Typerend zijn:
- De vrije ligging van de (gekoppelde) villa's in een parkachtige omgeving.
- Het toepassen van de bouwstijl van de Amsterdamse School zowel in de architectuur als in de parkaanleg.
- De onderlinge relatie tussen de groenaanleg en de bebouwing en, voor zover nog aanwezig, de relatie binnen het groen van open tot begroeid.
- De in grote vrijheid ten opzichte van de opdrachtgever toegepaste stijl van de Amsterdamse School waarbij de hoofdvorm en de detaillering op zeer oorspronkelijke wijze zijn ingevuld.
- Het gebruik van de 'landelijke' materialen hout, baksteen en riet

1.110526047007

WAARDERING

Park Meerwijk is van algemeen belang vanwege de stedenbouwkundige, architectuur- en cultuurhistorische waarde als zeldzaam voorbeeld van een architectuurpark, waarbinnen niet de financiële exploitatie de voornaamste beweegreden was maar de stimulering van de bouwkunst, met name de verspreiding van een jonge, vooruitstrevende architectuurstroming, de Amsterdamse School; alsmede vanwege de onderlinge, stilistische relatie tussen de verschillende onderdelen binnen het park, waarbij groenaanleg en architectuur complementaire elementen zijn en de architectonische kwaliteit van de bijzonder gedetaileerde bebouwing zeer hoog is.

RECHTSGEVOLG

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

1.110526047008

1,110526047009

BRONNEN

Kohlenbach Bernard, Pieter Lodewijk Kramer, Architect van de Amsterdamse School, Naarden 1994
Ellen Kessel en Marga Kuperus, Margaret Staal-Kropholler, 1891 - 1966, Rotterdam z.j.
Frits David Zeiler, Bergen, dorp vol monumenten, Bergen 1977
Wendingen I, 1918, Amsterdam 1918
De Architect juni 1980, pp.91-96
Forum jaargang 36/3-4 augustus 1993, themanummer J.F. Staal

KAARTEN EN AFBEELDINGEN

1. Uitsnede Bergen N.H., 1997. Het gekleurde gebied is Park Meerwijk. Topografische kaart van Nederland 1:25.000, nr. 19A. Bergen
© Topografische Dienst, Emmen
2. Park Meerwijk te Bergen bij Alkmaar, uit; Wendingen 1918
3. Waarderingskaart Park Meerwijk, Topografische ondergrond
© gemeente Bergen, Herman de Groot, RDMZ
4. Luchtfoto van Park Meerwijk, nummer 591, d.d. 18-3-98,
© Delta Photo, Middelburg

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist, 2007.
Onderzoek en tekst: Provincie Noord-Holland, Bureau Monumentenzorg en Archeologie, 1998.
Tekstredactie: Frank P. Buchner, RDMZ
Begrenzingskaart: Herman de Groot, RDMZ
Foto omslag: Park Meerwijk, Frank P. Buchner, RDMZ, 2002.

PRODUCTIE

RACM/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

1.110526047010

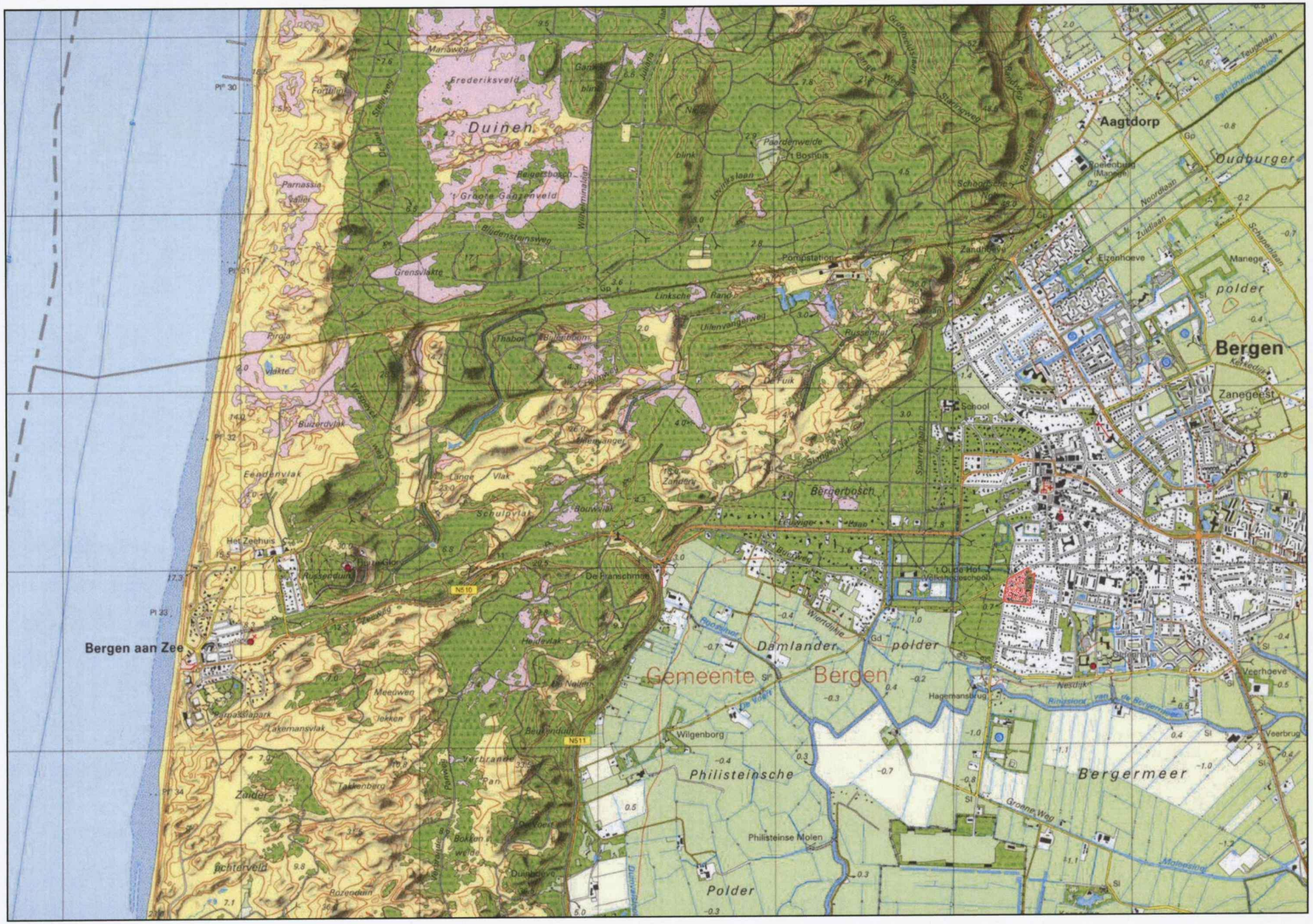

1. Uitsnede Bergen N.H., 1997. Het gekleurde gebied is Park Meerwijk

1.110526047011

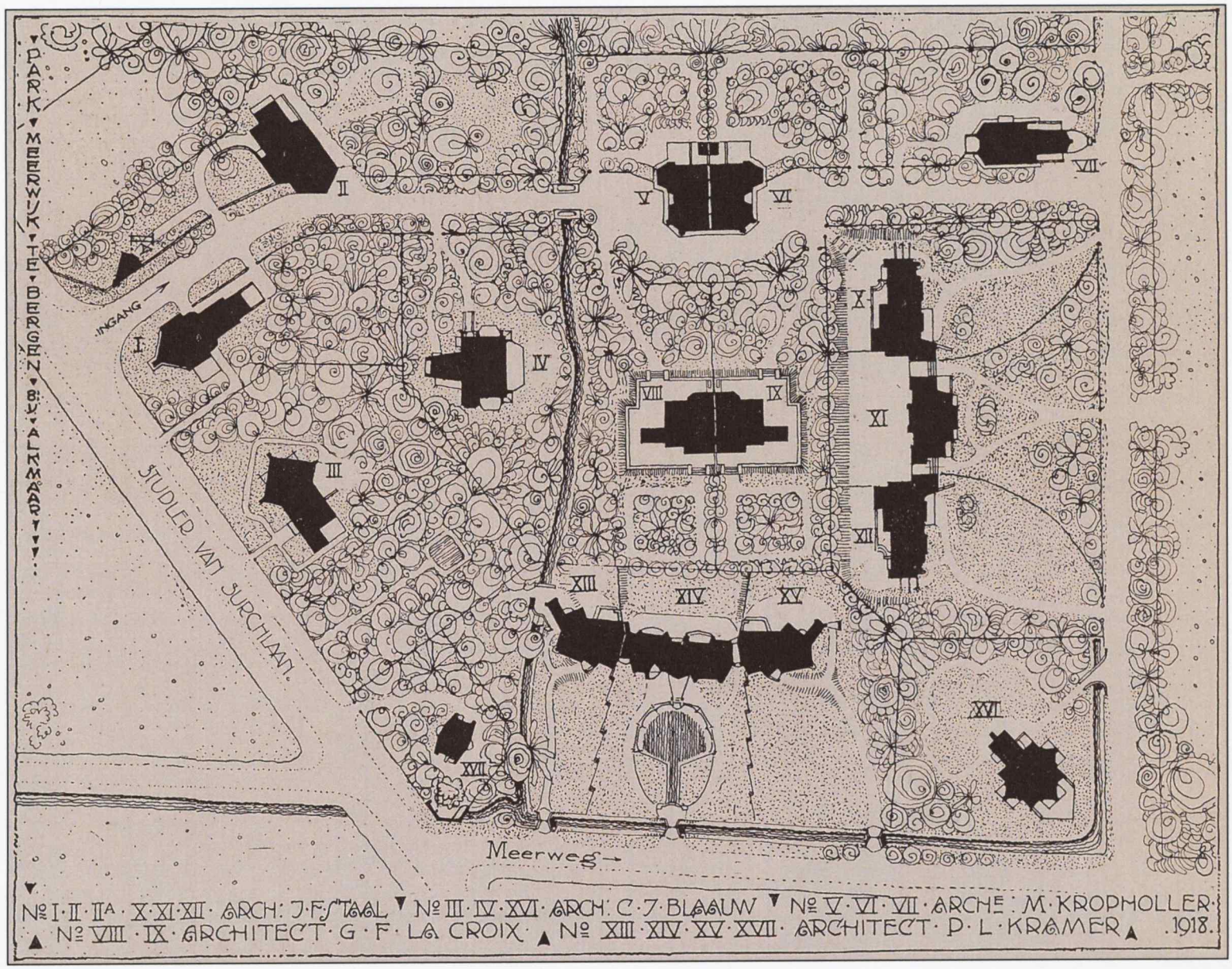

2. Park Meerwijk te Bergen bij Alkmaar, uit: Wendingen 1918

1.110526047012

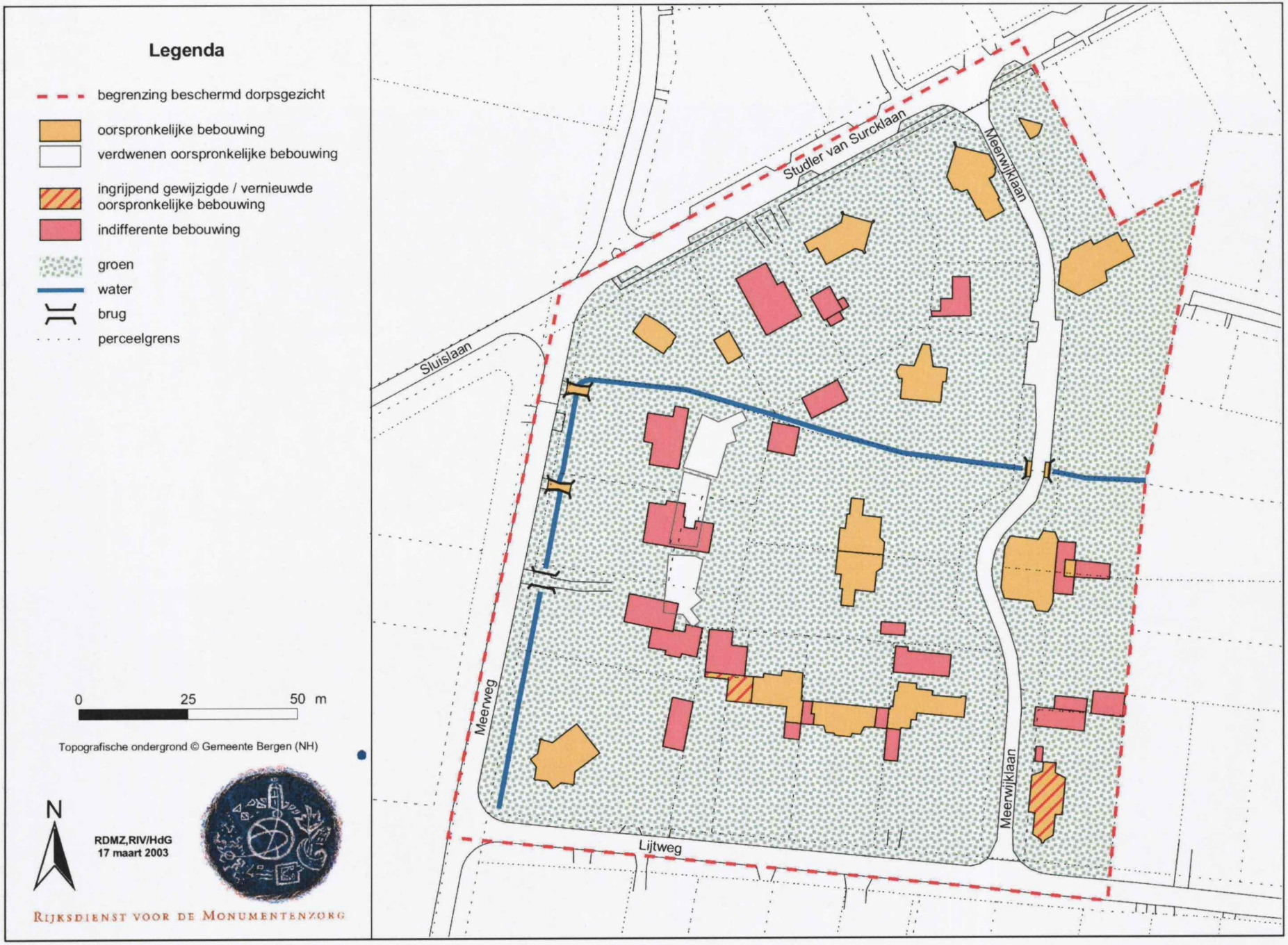

3. Waarderingskaart Park Meerwijk

1.110526047013

4. Luchtfoto Park Meerwijk, 1998